

Poliittinen riski ja geopolitiikka Suomen ja Venäjän energiakaupassa – tapaus Fennovoima

VELI-PEKKA TYNKKYNE

Venäjän energiapolitiikan professori

Helsingin yliopisto

e-mail: veli-pekka.tynkkynen@helsinki.fi

Kirjoituksessa tarkastellaan poliittisen riskin luonnetta Suomen ja Venäjän välisessä energiakaupassa Fennovoima – Rosatom -ydinvoimahankkeen päätöksenteon kautta.

Prosessin alussa suomalainen Fortum, joka on investoinut Venäjän sähkön- ja lämmöntuotantoon, asetti ydinvoimahankkeen rahoittamisen ehdoksi omistustensa laajentamisen Luoteis-Venäjän vesivoiman tuotannossa. Tämä lehmänkauppa ei toteutunut, ja Fortum nöyrytyi rahoittamaan Rosatomin ydinvoimalaa ilman vesivoimakauppoja. Yksi syy Fortumin epäonnistuneeseen yritykseen lähentää sähkömarkkinoita Luoteis-Venäjän ja Pohjoismaiden välillä oli se, että suomalaisten strategia nähtiin Venäjällä geopolittisena riskinä, ei taloudellisena mahdollisuutena.

Vesivoimaomistuksia ydinvoimahankkeen edistämisestä

Venäjän vesivoima nousi otsikoihin vuonna 2015 neuvoteltaessa Fennovoiman ydinvoimalan rahoituksesta. Suomen hallitus oli asettanut ydinvoimalan rakentamispäätöksen ehdoksi 60 prosentin kotimaisen omistuksen jälkeen, kun toimittajaksi oli valikoitunut Venäjän valtionkorporaatio Rosatom. Koska kotimaisesta rahoitussuudesta uupui prosentteja, Fennovoima käänsi kaikki kivet eurooppalaisilta energia- ja rahoitusmarkkinoilta potentiaalisten ydinvoimainvestoijien toivossa. Partneria Euroopasta ei kuitenkaan löytynyt, joten Rosatomin avustamana Fennovoima pelasi aikaa. Eduskunnalle luvattua aikataulua eli demokraattisen päätöksenteon normeja venytettiin tuomalla peliin mukaan eurooppalaisena investoijana esiintynyt kroatialainen, mutta faktisesti Venäjän valtion bulvaanina toiminut yritys. Alusta saakka oli selvää, ettei venäläisnuorikkojen firma täytä kriteerejä. Tämän episodin myötä panokset kasvoivat samaan aikaan

käynnissä olleiden Fortumin ja Rosatomin neuvotteluissa. Suomen johdolta aika kävi vähiin, sillä Moskovassa kyllä tiedettiin, että Suomen hallitus haluaa ydinvoimahankkeensa maaliin. Siten monien yllätykseksi valtion kontrolloima energiayhtiömme Fortum astui kuvaan hankkeen pelastajaksi ilman vastavuoroista sopimusta yritysjärjestelyistä Venäjällä, jotka se oli alun perin asettanut ydinvoimainvestointiensä ehdoksi. Fortum taipui Moskovassa käytyjen viranomaisneuvottelujen jälkeen investoimaan hankkeeseen vaadittavat kotimaiset miljoonat.

Lehmänkaupoista yksipuoliseksi poliittiseksi henkivakuutukseksi

Miksi sitten Fortumin ja Rosatomin lehmänkauppoja Luoteis-Venäjän energiayhtiön TGK-1:n vesivoimasta ei syntynyt? Fortumin alkuperäinen ehdotus oli tulla mukaan Fennovoiman rahoittajaksi 15 prosentin osuudella, ja vastineeksi saada haltuunsa 75 prosentin omistusosuus TGK-1 vesivoimaloista, lopun jäädessä Rosatomille. Näin Fortum olisi saanut enemmistöomistukseensa 40, etupäässä Murmanskin alueella ja Karjalan tasavallassa sijaitsevaa vesivoimalaa, joiden yhteiskapasiteetti on 3 000 MW, ja luopunut TGK-1:n etupäässä kaasuun pohjautuvasta lämmön- ja sähköntuotannosta. Fortumin kannalta tällainen yrityskauppa olisi ollut hyvä, sillä lämmöntuotanto Venäjällä ei ole ollut erityisen kannattavaa. Tätä kauppaa neuvoteltiin vähintään vuosi ennen Fennovoima -päätöstä, ja edelleen Fortum sanoo neuvottelujen olevan kesken. Rosatomin ja Gazpromin, TGK-1:n nykyisen pääomistajan, näkökulmasta mitään neuvoteltavaa ei tosin enää ole, sillä Fortum pakotettiin takaamaan Rosatomin voimalan positiivinen päätös ilman suoria taloudellisia myönnytyksiä.

Sytä Fortumin mielimien lehmänkauppojen kariutumiseen lienee useita. Nostan tässä mielestäni tärkeimpiä esille. Yksi syy oli se, että Rosatom ja presidentti Putinin lähipiiri tiesi hyvin Fennovoiman hankkeen olevan tärkeä Suomen hallitukselle. Jopa niin tärkeä, että Suomen valtion kontrolloima, mutta yksityinen energiayhtiö Fortum voitiin velvoittaa investoijaksi. Fortumin kotimaisuusasteen takaava investointi ei siis ollut riittävän painava Putinin lähipiirin vaa'assa, kun vastapainona oli Kuolan

ja Karjalan vesivoima. Päinvastoin, Fortumin myötämieslisyyttä Rosatomia kohtaan selittää myös investoinnin suoma poliittinen henkivakuutus. Mikäli Fennovoima-hanke olisi mennyt karille Fortumin vetäytymisen takia, olisi ollut vaara, että Fortumin Venäjälle tehtyjen mittavien investointien tulonmuodostukseen olisi voitu puuttua. Venäjän sähköbisneksessä on tarjolla kosolti teknisiä verukkeita, joiden avulla energiayritysten kannattavuuteen voidaan puuttua ilman, että toimien poliittinen luonne paljastuu. Yksinomaan potentiaali tehdä näin toimii hyvänä paimenena.

Toinen syy liittyy Venäjän energiasektorin sisäisiin intresseihin ja valtapiireihin. TKG-1:n vesivoima on taloudellisesti tärkeä pääomistajalle Gazpromille, joka tämän yrityksen puitteissa paikkaa lämpöbisneksen menetyksiä hyvin tuottavalla vesisähköllä. Ja vielä tarkemmin: vesivoima on tärkeää niille vesivoiman tuloista hyötyville Gazpromin ja sitä lähellä oleville toimijoille, jotka ovat suoraan kiinni vesisähkön tuotannossa. Heitä ei erityisemmin kiinnosta suomalaisomistuksessa edessä olleet mittavat investoinnit energiatehokkaampaan teknologiaan sekä vesivoimalayhtiön hallinnollisen rakenteen keventäminen. Monilta todennäköisesti olisi hävinnyt työpaikka alta tässä prosessissa.

Energia on venäläisen geopolitiikan ydintä

Yksi mielestäni keskeinen syy on kuitenkin jäänyt kokonaan vaille huomiota Fortumin, Rosatomin ja Gazpromin kädenväänössä Luoteis-Venäjän vesivoimasta: talouden ja geopolitiikan kytkös. Fortumin näkökulmasta on tietenkin luonnollista, että se on kiinnostunut Suomen ja Pohjoismaiden sähkömarkkinoiden kannalta potentiaalisesti tärkeistä energiantuottajista eli rajantakaisen Luoteis-Venäjän sähköntuotannosta. Ennen investointiaan Uralin ja Siperian lämpö- ja sähköbisnekseen Fortum havitteli Luoteis-Venäjän vesivoimaa. Tämä on taloudellisesti (geoekonomisesti) järkeenkäypää, sillä integroituina sähkömarkkinoina Pohjoismaiden ja Luoteis-Venäjän sähköntuotannosta saataisiin järkevä kokonaisuus, mikäli normisto sen sallisi. Alueella on paljon vesivoimaa, joka toimisi hyvin säätövoimana etenkin tulevaisuuden sähkömarkkinoilla, joita dominoi tuotantonsa puolesta vaihtelevat aurinko- ja tuulivoima. Tällä hetkellä sähköjärjestelmät ja niitä säätelevä lainsäädäntö poikkeavat toisistaan paljon, jolloin esimerkiksi Luoteis-Venäjällä tuotettua vesisähköä ei voi käyttää nopeasäätöisenä voimana Suomen tehotarvetta tasapainottamaan. Myynti lyödään nykyisin lukkoon kaksi päivää etukäteen. Kuitenkin sekä Suomi että Venäjä ovat panostaneet kaksisuuntaiseen sähkökauppaan, joten tästäkin näkökulmasta Fortumin tavoite näyttää järkevältä.

Ennen Fortumin miljardi-investointeja etupäässä Uralin ja Länsi-Siperian sähkön- ja lämmöntuotantoon, Fortumin havittelemat kaupat rajantakaisista vesivoimaloista estettiin ”strategisilla” syillä. Putinin hallinnon näkökulmasta syyt säilyttää Karjalan ja Kuolan vesivoimalat venäläisomistuksessa ovat vain vahvistuneet Ukrainan sodan ja sitä seuranneen lännen ja Venäjän välisen välirikon seurauksena. Tänä päivänä energia ymmärretään entistä keskeisempänä komponenttina Venäjän ulkopoliitikassa, ja tämän lisäksi Kuola ja Karjala ovat Putinin lähipiirin silmissä ensisijaisesti geopolitiikan näyttämöä. Siksi Fortumin yritys lähentää sähkömarkkinoita Luoteis-Venäjän ja Pohjoismaiden välillä, ja käyttää suomalaista valtaa energian virtauksen säätelyssä, nähdään geopolitiittisena riskinä, ei geoekonomisena mahdollisuutena.

Venäjän bionalouden kehittämisen saralla on havaittavissa vastaava geopolitiikan värittävä strategia. Karjalan tasavalta otti tavoitteekseen 2000-luvun alussa kasvattaa energiaomavaraisuuttaan panostamalla alueen omiin energioresursseihin, puuhun ja turpeeseen. Tavoitteena oli vähentää etenkin kivihiilen ja polttoöljyn kulutusta lämmityksessä. Suomalaiset yritykset ja viranomaisetkin olivat aktiivisesti yhteydessä karjalaisiin uusien metsäalan työpaikkojen ja teknologiaviennin toivossa. Pian kuitenkin Gazprom laati alueelle laajan kaasuinfrastruktuuriohjelman, ja sai Karjalan päättäjän luopumaan bioenergiatavoitteistaan. Arkangelin alueella, jolla on vastaava metsäpotentiaali ja hyvin samankaltainen teollinen ja institutionaalinen historia, on kuitenkin onnistuttu panostamaan laajamittaisesti myös bioenergiaan, vaikka Gazprom toimii aktiivisesti tälläkin alueella. Yksi, vaikka ei varmasti ainoa, selittävä tekijä Karjalan tasavallan ja Arkangelin alueen erilaisista mahdollisuuksista kehittää energiaomavaraisuuttaan liittyy Fortuminkin strategisia tavoitteita haastaviin geopolitiittisiin intresseihin ja maailmankuvaan.

Mitä tästä voimme oppia? Ainakin sen, että Suomessa energia halutaan sijoittaa yksinomaan talouden kentälle. Tämä tehdään nähdäkseni sekä sinisilmäisesti asiaa sen syvällisemmin pohtimatta että tarkoituksellisesti ulkopoliittisia kahnauksia väistelläkseen. Venäjällä taas energiasta puhuttaessa ja päätettäessä ajatuksissa kietoutuvat aina sekä geoekonomia että -politiikka. Siten Fennovoiman ydinvoimalahankkeen vieminen päätepisteeseen on Putinin hallinnolle sekä taloudellinen että geopolitiittinen voitto, kun taas Kuolan ja Karjalan vesivoiman menettäminen suomalaisomistukseen olisi tulkittu ensisijaisesti geopolitiittisena häviönä, näkemättä kauppaan sisältyviä taloudellisia mahdollisuuksia. ♣